

*І.В. Ільницький
(м. Калуш)*

**НАФТОПЕРЕРОБНА ПРОМИСЛОВІСТЬ ГАЛИЧИНИ В УМОВАХ
ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРАЮ
(вересень 1914 р. — червень 1915 р.)**

На основі архівних матеріалів, статистичних збірників розглянуто особливості становища нафтовидобувної та нафтопереробної промисловості Галичини в умовах першої російської окупації краю. З'ясовано, що військове командування, центральна імперська влада та місцева окупаційна адміністрація протягом вересня 1914 р. — червня 1915 р. так і не змогли налагодити в Галичині ефективного функціонування підприємств енергетичної галузі, а при відступі російської армії та евакуаційних заходах підприємства нафтовидобувної та переробної промисловості були майже повністю зруйновані або виведені з ладу.

***Ключові слова:** Тимчасове військове генерал-губернаторство Галичини, окупаційна адміністрація, Тимчасове військове генерал-губернаторство Галичини, Г. Бобринський, нафтопереробна та нафтовидобувна промисловість, евакуація.*

Західноукраїнські землі, які з перших днів Першої світової війни перебували у центрі військового протистояння між Австро-Угорщиною і Російською імперією, внаслідок Галицької битви влітку 1914 р. були майже повністю окуповані російськими військами і перебували під контролем російської імперської влади практично до червня наступного 1915 р. Влада Російської імперії давно виношувала плани інкорпорації галицьких земель до своїх володінь та у своїй окупаційній політиці дотримувалася принципу якомога швидшого їх злиття з іншими імперськими територіями. Це злиття було хоч і першочерговим, але все ж довготерміновим стратегічним завданням. У більш короткій оперативно-тактичній перспективі організованій системі окупаційної адміністрації Галичини необхідно було використати промисловий та ресурсний потенціал захоплених земель, організувати роботу промислових підприємств Галичини та Буковини.

Актуальним і суспільно значимим на сучасному етапі розвитку вітчизняної історичної науки є вивчення російської окупаційної політики у Галичині та на Буковині у роки Великої війни (1914–1918 рр.) і зокрема спроби імперської влади використати промисловий потенціал окупованих територій.

Проблемі діяльності російської окупаційної адміністрації у так званому «Тимчасовому військовому генерал-губернаторстві Галичини», сутності імперської окупаційної політики в історіографії приділена значна увага. До вивчення функціонування Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини

українські історики зверталися ще у дорадянський період. Однак, з огляду на відсутність належного часу для оцінки історичної ситуації, політичний україноцентризм, їхні праці є недостатньо об'єктивні, і часто носять пропагандистський характер¹. У радянський період повноцінному і глибокому вивченню функціонування органів російської окупаційної адміністрацій протягом вересня 1914 р. — червня 1915 р. завадили ідеологічний тиск комуністичної партії, класове трактування історичного процесу та пануюча концепція місії культуртрегерства росіян в Галичині. Сучасні ж вітчизняні дослідники (зокрема І. Берест, І. Кучера, І. Лозинська, В. Любченко, О. Мазур, І. Патер²) російської окупації Галичини одностайно довели, що діяльність її адміністрації була спрямована на створення умов для закріплення її анексії та подальшої інтеграції в адміністративну і внутрішньополітичну структуру імперії. Основними складовими означеної діяльності визнаються здійснення русифікації краю (передусім у мовній, релігійній та загальнокультурній сферах), а також низка заходів та докорінних перетворень у економічній, судовій та управлінській сферах. Разом із цим поза увагою дослідників залишилося висвітлення проведених російських урядових заходів і дискусій довкола господарського використання для потреб імперії Романових найбільшого у регіоні Дрогобицького нафтовидобувного та нафтопереробного промислового регіону.

Метою даної історичної студії є дослідження заходів окупаційної адміністрації Галичини та вищих урядовців Російської імперії по налагодженню ефективного управління підприємствами нафтовидобувної, нафтопереробної промисловості Дрогобицького регіону і використання їхньої продукції для державних потреб.

На початку XX ст. у світі все більше зростає роль нафти як ефективного енергетичного ресурсу. Ще до початку Першої світової війни відбулася технологічна революція палива на морі — вугілля на військовому флоті було повністю витіснене нафтою, вдосконалено двигуни внутрішнього згорання (дизелі). Нафта поступово стала «чорним золотом», а її родовища — важливим політико-стратегічним ресурсом окремих держав. Тому природним було те, що українські землі багаті та поклади високоенергетичного вугілля та родовища нафти мали для обох воєнно-політичних блоків не тільки геополітичне, але й економічне значення. Західноукраїнські землі, які знаходилися майже в центрі Європи, завжди приваблювали іноземців. У 1914 р. майже третя четвертина загального видобутку нафти у Дрогобицько-Бориславському басейні зосереджувалася в руках німецьких монополій: «Petroleumaktiengesellschaft», «Galizische Karpaten», «Deutsche Erdöl», та ін.³ Перед війною англійські фірми контролювали видобуток у 360 тис. тонн нафти, а їхні капітали сягали до 95 млн австрійських корон⁴. Намагалися зміцнити у Галичині потужність свого капіталу й французи, яким належало в 1914 р. 11 підприємств з акціонерними вкладками 40 млн корон. У передвоєнні роки нафтовидобуток у Галичині та Закарпатті майже повністю контролювали австро-німецькі, англійські і французькі підприємства. За офіційними даними прибутки нафтопромисловців зросли з 16,6 млн корон у 1909 р. до 47,7 млн корон у 1914 р.⁵

Плани та перспективи інтеграції Східної Галичини з Російською імперією спонукали окупаційну владу до вироблення пріоритетних напрямів економічної політики в краї. З огляду на це важливого значення російський уряд надавав питанню експлуатації австрійського державного майна, яке по праву війни могло бути використане на користь Росії. При цьому головна увага зосереджувалася на державних лісах, соляних покладах та нафтопереробних заводах. Вагомого значення окупаційна влада приділяла досить потужному на той час Дрогобицькому нафтопереробному заводу, із діяльністю якого було пов'язане практично все економічне життя південного регіону Східної Галичини.

Для вивчення питання про характер експлуатації нафтових і соляних промислів у Східну Галичину було відправлено чиновника Міністерства торгівлі і промисловості Російської імперії дійсного статського радника Г. Марковського⁶. Способи використання названих родовищ обговорювалося і на засіданні Ради міністрів 10 вересня 1914 р. Міністр торгівлі і промисловості С. Тімашев відреагував на повідомлення про захоплення у Галичині нафтового району досить стримано. Він вважав, що поки австро-угорська армія тримає фортецю Перемишль, починати будь-які дії по видобутку корисних копалин у регіоні зарано і небезпечно. На засіданні Ради міністрів було вирішено спочатку направити в район Дрогобича гірничого інженера для вивчення на місці технічних умов видобутку нафти⁷.

Іншим важливим питанням, що обговорювалося на засіданнях Ради міністрів, було те, яким чином управляти наявними у регіоні нафтовидобувними і нафтопереробними підприємствами, що належали не тільки австрійському, але й англійському, французькому (тобто союзному) капіталу. Майже одразу після захоплення російською армією Східної Галичини до російського уряду почали звертатися іноземні промисловці та фінансисти з проханнями підтримати їхні інтереси, захистити капітали⁸. Варто відзначити, що з початком Першої світової війни система державного управління у Російській імперії трансформувалася у відповідності до вимог воєнного часу. Розгортання військових дій на теренах імперії фактично відокремило території безпосередньо задіяні у воєнних операціях (театр військових дій) від решти країни, що стала тилом. Театр військових дій поділявся на фронтову, прифронтову зони та тил армій фронту. Загальне військове управління на цих територіях здійснювала Ставка Верховного головнокомандувача. Вся система органів цивільної влади, що опинилась у рамках театру військових дій, підпорядковувалася головнокомандувачу фронту, або командувачу окремої армії, дислокованої на цій території. Тому аби прийняти і втілити в життя яесь рішення щодо підпорядкованих Ставці територій будь-якому органу виконавчої влади Російської імперії свої дії необхідно було скоординувати з Верховним головнокомандувачем, головнокомандуючими фронтами. Дії та рішення Міністерства торгівлі і промисловості щодо функціонування нафтопереробних підприємств на території Галичини необхідно було погоджувати з Головнокомандувачем Південно-Західного фронту М. Івановим, генерал-губернатором Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини Г. Бобринським.

Після відповідного вивчення ситуації з нафтовою галуззю у Галичині спеціально відряджений чиновник профільного міністерства Г. Марковський доводив до відома своєму міністру інформацію про те, що на складах найбільшого галицького нафтопереробного заводу знаходилось 10 млн пудів сирої нафти. Чиновник також вважав, що державне управління заводом буде малоефективним, а тому він пропонував передати промисловий об'єкт в оренду (концесію) приватним підприємцям під контролем російського уряду хоча б до кінця 1915 р.⁹

Пропозиція Г. Марковського обговорювалася у Львові на скликаній 14 жовтня 1914 р. генерал-губернатором Г. Бобринським нараді з представників місцевої окупаційної адміністрації, відряджених у Галичину чиновників Міністерства фінансів, Міністерства торгівлі і промисловості. Ніяких конкретних рішень нарада не прийняла, оскільки пропозиція Г. Марковського викликала категоричне заперечення з боку міністра фінансів і начальника штабу Верховного головнокомандуючого. Міністр фінансів у своєму зверненні до голови Ради міністрів І. Горемікіна від 28 жовтня 1914 р. зазначав, що Дрогобицький завод не рядове промислове підприємство місцевого значення, закачана у його сховища нафта — це не випадково залишений австрійцями запас, а матеріальний фонд для регулювання всього нафтового ринку Західної Європи. Міністр фінансів наполягав на тому, що цей запас російській державі варто суворо контролювати. Значні запаси нафти Дрогобицького заводу, їх швидка переробка (а міністр фінансів справедливо заявив, що саме цим займаються приватні підприємці) і викид нафтопродуктів на ринок без попереднього вивчення стану нафтової промисловості в Галичині можуть порушити економічну рівновагу не тільки в регіоні, але й в Європі загалом. Серед інших аргументів міністра фінансів варто назвати також ту обставину, що приватні нафтові заводи в Галичині не працювали через відсутність офіційного дозволу російської адміністрації на відновлення їхньої діяльності. За таких умов реалізація пропозиції Г. Маяковського може привести лише до монополізації в приватних руках переробки нафти і торгівлі нафтопродуктами, що у свою чергу може дезорганізувати основний промисел населення, коли замість цілого ряду нафтоперегінних заводів залишиться один завод-монополіст. І тоді окупаційна адміністрація Галичини може постати ще перед проблемою зайнятості місцевих жителів. Головний чиновник фінансового відомства Російської імперії також нагадав І. Горемікіну, що в нафтовій промисловості Галичини значна частка належить англійському і французькому капіталу. Передача Дрогобицького заводу в оренду російським підприємцям і перетворення його на монополіста може викликати також небажані дипломатичні ускладнення у відносинах між країнами Антанти. Виходячи із вищенаведеного, міністр пропонував спочатку ретельно вивчити ситуацію на ринку нафтопродуктів та утриматися від поспішних кроків¹⁰.

У листопаді 1914 р. розпорядженням генерал-губернатора Галичини Г. Бобринського контроль над роботою Дрогобицького заводу було покладено на колишнього представника Міністерства торгівлі і промисловості у Відні А. Остроградського¹¹. Призначений чиновник мав контролювати аби завод не вимагав

для себе ніяких державних асигнувань, основна частка його продукції покривала паливні потреби галицької залізниці, на підприємстві працювали представники місцевого населення¹².

А. Остроградський у якості управлінця заводом почав виконувати свої обов'язки з кінці листопада 1914 р. Він здійснив спробу відновити роботу підприємства і розпочати переробку нафти. Але відразу ж зустрівся зі складною проблемою: хоча завод у Дрогобичі належав до числа тих підприємств, на яких була зайнята більша частина місцевого населення, робітники, незважаючи на важкі умови життя і ріст цін на товари народного вжитку, відмовлялися повертатися на місце своєї трудової зайнятості. Дрогобич знаходився недалеко від ліній фронту і мирне населення цілком виправдано боялося повернення австрійського війська і можливих репресій за співпрацю з росіянами. Протягом трьох місяців основна робота на Дрогобицькому заводі була зведена до видачі палива для залізниць і деяких підприємств Львова (міського газового заводу, міського електричного заводу). Тільки в березні 1915 р. А. Остроградському вдалося найняти 200 робітників, які приступили до ремонтних робіт. Завод планувалося повністю ввести в експлуатацію у травні 1915 р. Але у зв'язку з австрійським наступом 28 квітня 1915 р. військовий генерал-губернатор отримав наказ головнокомандувача Південно-Західного фронту про евакуацію Дрогобицького заводу, знищення обладнання державних і приватних нафтопереробних заводів, запасів нафти та нафтопродуктів: «При оставлении 8-й армией Дрогобыча приказываю на казенных и всех частных нефтяных заводах механизмы машин разобрать; механизмы и все, что можно, вывезти, а запасы нефти и вышки буровых скважин уничтожить при отходе войск¹³». Дане рішення викликало активне листування між Радою міністрів Росії, штабом Верховного головнокомандувача і генерал-губернатором Галичини, оскільки більшість нафтопереробних заводів регіону належали союзним англійським та французьким фірмам і завдані їм збитки необхідно було обов'язково відшкодувати¹⁴. Однак, вище командування російської імперії все ж вирішило застосувати при відході з Галичини тактику «випаленої землі». Нафтові запаси були частково знищені, частково вивезені до Львова, туди ж була евакуйована значна частина обладнання Дрогобицького заводу. Про те як саме діяли спеціальні російські команди корпусних і дивізійних інтендантств при відступі зі Східної Галичини у 1915 р. свідчить рапорт військового інженера полковника Защука командувачу 8-ї армії Південно-Західного фронту генералу О. Брусилову. У ньому повідомлялося, що всі наявні в Дрогобичі вагони-цистерни по мірі їх наповнення мазутом і нафтою формувалися в поїзди і відправлялися до Львова. Сюди ж вивезли устаткування розібраного Дрогобицького державного нафтопереробного заводу, інвентарна вартість якого складала суму у 9 млн руб. Невивезені запаси нафтопродуктів просто вилили із нафтосховищ¹⁵. У районі Борислав–Тустановичі–Дрогобич росіяни спалили всі нафтосховища з нафтою, висадили у повітря нафтові резервуари та вишки. Виняток складала незначна кількість вишок у м. Бориславі вздовж дороги Борислав — Дрогобич, пожежі на яких могли призвести до затримки відступу російських військ. На комерційних нафтопереробних заводах,

що належали іноземному капіталу, були цілеспрямовано зіпсовані високотехнологічні механізми та устаткування. Їхній ремонт мав затримати відновлення повноцінної роботи підприємств у середньому на 1–2 місяці¹⁶.

Загалом евакуація окупаційних органів влади Галичини, матеріальних, енергетичних та промислових ресурсів проводилася російською армією дуже поспішно. Через відсутність налагодженої системи транспортування, росіяни вивезли тільки незначну частину нафти, решту — спалили. Так, лише в с. Копиченці та с. Модрич було знищено не менше 18 млн пудів нафти та багато десятків резервуарів з нафтопродуктами ємністю від 50 до 100 тис. пудів кожен¹⁷. Вилита і не підпалена зі сховищ нафта завдала неабияких екологічних проблем, вивела із сільськогосподарського використання колись родючі ґрунти. Разом з нафтою горіли і прилеглі житлові та не житлові приміщення, інші об'єкти інфраструктури, сотні гектарів лісових насаджень.

Таким чином, російська імперська влада протягом першого періоду окупації Галичини так і не змогла налагодити ефективного управління найбільш розвинутою галуззю промисловості Галичини. І хоча захопивши Дрогобицький нафтовидобувний регіон російська армія перекрила один із каналів постачання пального і мастильних матеріалів для держав Троїстого союзу, командування та відповідні профільні міністерства імперії Романових не змогли у повній мірі використати промисловий потенціал Галичини для потреб власної країни. У ході Галицької битви близько 5 тис. промислових об'єктів було повністю зруйновано, знищено 66% усіх лісопилних заводів, із 1500 млинів — 1337 перетворено на руїни. Припинили роботу майже всі пивоварні і спиртові заводи. Навіть стратегічно важлива нафтова промисловість зменшила виробництво на 33%. Але у порівнянні з евакуаційними заходами російської армії у квітні–червні 1915 р. це були мізерні втрати. «Господарювання» російської окупаційної адміністрації протягом вересня 1914 р. — червня 1915 р. завдало лише нафтовій промисловості краю збитків на сотні мільйонів рублів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

¹ Грушевський М.С. Новий період історії України за роки від 1914 — до 1919 / М.С. Грушевський. — К.: Либідь, 1992. — 44 с.; Дорошенко Д.І. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920): Науково-популярне видання / Дорошенко Дмитро Іванович [ред. Артем Троскот]. — К.: Темпора, 2007. — 632 с.; Петрович І. [Крип'якевич І.] Галичина під час російської окупації: серпень 1914 — червень 1915 / І. Петрович. — Відень: «Політична бібліотека», 1915. — 116 с.

² Берест І.Р. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 Львівський національний ун-т ім. Івана Франка / І.Р. Берест. — Л., 2009. — 20 с.; Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / І.В. Кучера. — Чернівці, 2005. — 20 с.; Лозинська І.Г. Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.00.22 /

І.Г. Лозинська. — Львівський нац. ун-т, 2010. — 19 с.; *Любченко В.Б.* Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині / В.Б. Любченко // Велика війна (1914–1918) і Україна. — К.: ТОВ «Кліо». — С. 248–301; *Мазур О.Я.* Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: агресивні акції австрійської влади / О.Я. Мазур, О.М. Сухий // Держава та армія. Вісник Національного університету «Львівська політехніка» № 408. — Львів, 2000. — С. 73–78; *Патер І.* Перемишль і Перемищина під час російської окупації у березні–червні 1915 року (За матеріалами ЦДІАУ у Львові) / І. Патер // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів міжн. наук. конф. (24–25 червня 1994 р.). — Перемишль–Львів, 1996. — С. 159–169.

³ *Кулінич І.М.* Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914 рр.) / І. М. Кулінич. — К., 1963. — С. 36.

⁴ *Хонігсман Я.С.* Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) / Я.С. Хонігсман. — Львів: Вид-во ун-ту, 1971. — С. 60.

⁵ Там само. — С. 61.

⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 361, оп. 1, спр. 117, арк. 4.

⁷ Совет министров Российской империи в годы Первой мировой войны. Бумаги А.Н. Яхонтова (Записки заседаний и переписка). — СПб.: «Дмитрий Буланин», 1999. — С. 62.

⁸ Там же. — С. 64.

⁹ ЦДІАК України, ф. 361, оп. 1, спр. 117, арк. 9.

¹⁰ Там само, спр. 19е, арк. 1–2.

¹¹ Там само, арк. 4.

¹² Отчет временного военного генерал-губернатора Галиции по управлению краем за время с 1 сентября 1914 г. по 1 июля 1915 г. — К., 1916. — С. 5–7.

¹³ Горлицкая операция. Сборник документов Мировой империалистической войны на русском фронте (1914–1917 гг.) // ред. В. Е. Белоліпецкий. — М.: «Военное из-во Народного комиссариата обороны СССР», 1941. — С. 365.

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 361, оп. 1, спр. 480, арк. 21 зв.

¹⁵ Горлицкая операция. Сборник документов Мировой империалистической войны на русском фронте (1914–1917 гг.). — С. 366.

¹⁶ Там же. — С. 367.

¹⁷ Там же. — С. 368, 370.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2014 р.

НЕФТЕПЕРЕРАБАТЫВАЮЩАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ ГАЛИЦИИ В УСЛОВИЯХ ПЕРВОЙ РОССИЙСКОЙ ОККУПАЦИИ КРАЯ (сентябрь 1914 г. — июнь 1915 г.)

На основе архивных материалов, статистических сборников рассмотрены особенности положения нефтедобывающей и нефтеперерабатывающей промышленности Галиции в условиях первой российской оккупации края. Выяснено, что военное командование, центральная имперская власть и местная оккупационная администрация в течение сентября 1914 — июнь 1915 гг. так и не смогли наладить в Галиции

эффективного функционирования предприятий энергетической отрасли, а при отступлении российской армии и эвакуационных мерах предприятия нефтедобывающей и перерабатывающей промышленности были почти полностью разрушены или выведены из строя.

Ключевые слова: *Временное военное генерал-губернаторство Галиции, оккупационная администрация, Временное военное генерал-губернаторство Галиции, Г. Бобринский, нефтеперерабатывающая и нефтедобывающая промышленность, эвакуация.*

GALICIA'S OIL REFINING INDUSTRY UNDER THE FIRST RUSSIAN OCCUPATION (September 1914 — June 1915)

Based on archival material, statistical compilations situation of the oil and petrochemical industry in Galicia in the First Russian occupation have considered. It was found that the military command, the central imperial power and local occupation administration during September 1914 — June 1915 have not been able to establish in Galicia effective functioning of the energy sector enterprises and the retreat of the Russian army and evacuation of the oil company and processing industry were almost completely destroyed or put out of action.

Keywords: *Temporary military governor-generalship of Galicia, occupation administration, Temporary military governor-generalship of Galicia, G. Bobrinsky, oil refining and oil industry, the evacuation.*